

Bir çox cəhətdən diqqəti cəlb edən daha bir yazını təqdim etmək istəyirəm: "İngilislərin "Mavi kitab"dan başlanan "erməni genosidi", yaxud 100 ilə yaxındır ki, tarixi həqiqətlərin qarşısını bir kabus kəsir". Bəri başdan onu deyim ki, bu yazıya şərh vermək, münasibət bildirmək istəməzdim. Mətni bitüvlükdə oxucu diqqətinə çatdırmaq əslində ideyanı müasir oxucuya yetirmək baxımından daha əhəmiyyətlidir.

"Kabus" sözünə klassik şərq incilərindən sayılan "Qabusnamə" əsərinin müəllifi Kabus ibn Vəsnigirnin adında rast gəlmişəm, sonra Karl Marks və Fridrix Engelsin "Kommunist partiyasının manifesti" əsərində də bu söz qarşıma çıxıb. Əsərin ilk cümləsi "Avropada bir kabus dolaymaqdır – kommunizmin kabusu"dur. Cümlənin içərisindəki "kabus" sözü gəncliyimdə varlığımıza qorxu ötürən bir hissə çevrilmişdi. Qulu Məhərrəminin yazırın sərlövəsinə çıxardıqı "kabus" sözü də elə həmin vəhimə duyğuların ifadə edər. Məhiyyətcə burada "şor" anlamını daşıyır.

Bu yazı, yəni Qulu Məhərrəminin "Gələcəyə ön söz" kitabında yer almış, xüsusilə tarixi öçək səciyyəsinə yazılmış "Mavi kitabdan başlanan erməni genosidi" mətni əhatə etdiyi mövzuya görə özünəməxsus bir yanaşma tələb edir.

Türkiyə bizim üçün özümüzlə qədr anımlar daşıyır. Türkiyə üçün olan bizim üçün də var, istər yaxşıya olsun, istər pəss. Müəllif bu yazıda uydurma erməni genosidi ilə bağlı müasir yanaşmanı dəyərləndirməyə çalışır. "Giris"də ABŞ-in tarix üçün baş ağrısına çevrilmiş erməni genosidində münasibəti diqqətə çəkir: "Ermənilər bu aprelə də ABŞ prezidentindən həsrətlə gözlədikləri "genosid" kəlməsini eşitmədilər. Barak Obama "böyük fəlakət", - dedi, bu mövzuda gözlənilmədən danışan Türkiyənin baş naziri isə həmin fəlakətin səbəbini və baş verə səraitini dəqiqləşdirdi". Məqalənin yazıldığı (26.04.2014) dövrdə Amerikanın prezidenti Obama idi. Obama ermənilərə verdiyi vədlərə görə "böyük fəlakət" ifadəsini işlətdi. O vaxt baş nazir olan Ərdəğan "böyük fəlakət"ə cavab olaraq dövrün hadisələrini "böyük köç" adlandırdı. Doğrudur, siyasətçilərin mövqeyindən hamı, hər kəs birmənalı daşınmır. Hər hansı düşüncəsinə görə müəyyən qonaqla münasibət bildirir: "Düzüldür, Tayyip Ərdəğanın müraciəti qardaş ölkədə və bizdə birmənalı qarşılanmadı, hətta onu qınayanlar, millət maraqlarına xeyəməndə ittiham edənə də oldu. Emosional daldığa bu fikirlərin bəziləri haqlı kimi görünsə də, siyasi baxımdan müraciətdə xeyli sağlamlıq məqamlar var. Əvvəla, baş nazir "soyqırımı" iddialarını rədd edərkən çox aydın dildə bildirib ki, "1915-ci ildə məchuri köç olub və bu prosesdə yaşanan acı xatirələr hamımızın ortaq dərdir". Bu cəsarətli və riskli yanaşma nə qədər qalmaqala görünsə də, həqiqi tarixi öçə adlı ilə, yəni "məchuri köç" kimi təqdim edir. Ona görə də bu addımı Türkiyənin geri çəkilməsi və ya hansısa yalançı "soyqırımı" "etiraf" etməsi kimi qiymətləndirmək olmaz. Əksinə, Ərdəğanın bu boyanati ermənilərə və onların himayədarlarına

"yalanı deyil, tarixi həqiqətləri qəbul edin" çağırışıdır". Dəqiq və aydın çağırışıdır. Əgər ermənilərin Türkiyə ərazisindən köçünü Amerika, eləcə də Avropa belə can yığılı ilə xatırlayarsa, onda 1813-1828-ci illər arası Rusiya İran müharibəsində heç bir zorər görməyən erməniləri Rusiya siyasəti məcbur olaraq nə üçün Qafqaza köçürdü? Əslində, İrandan Şimali Azərbaycan ərazisinə, Naxçıvana, Zəngəzurə, İrəvana daşınan erməni köçü gələcəyə yerləşdirilmiş uzaqmənzilli minalar idi. Ancaq bu məsələlər heç kimi narahat etmir. Ermənilərin Azərbaycana köçürülməsi ilə başlanan və qan-qırğınla müşayiət olunan tarix yolu demək olar ki, kimsəni düşündürmür. Qulu Məhərrəmi doğru deyir: "Tarixin olub-keçənləri qiymətləndirmək üçün gerçəklik deyilən bir meyarı var və bu meyarla yanaşıda Türkiyə üçün çox ağır hərbi-siyasi şəraitdə xəyanət yolunu tutmuş erməni siyasətçilərinin minlərlə insanın, o cümlədən öz gənəhsiz soydaşlarının faciəli ölümünə səbəb olmasa izə çıxacaq. Burada hansı genosiddən söhbət edə bilər? 1915-ci il faciəsinin, genosidin BMT-nin xüsusi konvensiyasında (1951) verilən

doğru irəliləməsi erməniləri daha da ümidləndirdi. Onlar vətəndaş olmaqda Türkiyəni parçalayaraq bu ərazidə erməni dövləti yaratmaq üçün tarixi fürsəti yetişdirməyə gəlməkdirlər. Odur ki, noyabrın sonlarından ermənilər ruslara dastək üçün hərəkətə keçmiş və Vanda partizan dəstələri yaratmağa, iğtişələr törətməyə başlamışdılar. Həmin dövrdə türk parlamentinin deputatı, daşnak Qaregin Bastermacyan erməni könüllülərindən ibarət dəstələr təşkil etmək üçün ruslar tərəfə keçmişdi. Tezliklə Zeyvunda, Maraşda, daha sonra – fevralda Bitlisə və Muşda, martda isə əhalinin 42 faizi erməni olan Vanda üsyan qalxdı. Muş qiyamında parlamentin deputatı, sonradan ruslar tərəfə keçmiş Papazyan da iştirak edirdi. Üsyanların geniş vüsət almasından narahat olan Türkiyə ordusunun baş qərargahı 1915-ci il fevralın 25-də bütün hissələrə ermənilər hərbi xidmətə çağırmaq, xidmətdə olanların isə silahlarını almaq barədə təlimat vermiş, lakin bu, nəticəsiz qalmışdı. Artıq aprelin ortalarında Sivas qubernatoru markəzə göndərdiyi teleqramda silahlıların 30 min ermənidən yarısının rus ordusu-

dırma və zəhmət tələb etdiyini təsəvvür etmək çətin deyil. Qulu Məhərrəminin mətnində erməni xəyanətinin, erməni hiyləgərliyinin bütün eybəcərlikləri üzə çıxır: "Erməni siyasi təşkilatlarının üsyançılarla və Türkiyənin düşmənləri ilə birləşməsinə dair əlində çoxlu faktlar olan hükmət 1915-ci il aprelin 24-də böyük şəhərlərdə erməni komitələri haqladı və rəhbərlərini həbs etdi (ermənilər məhz bu tarixi "genosid" günü kimi qeyd edir). Lakin bu sətə addım da Şərqi Anadoluda erməni qiyamlarını dayandırma bilmədi. Bölgə üzərində nəzarəti itirmək təhlükəsini görən müdafiə naziri Ənvər paşanın 2-də daxili işlər naziri Tələt paşaya erməniləri ya tamamilə ölkədən qovub çıxarmaq (Rusiyanın müəlmənlərinə zorla Türkiyə ərazisinə qovmasında cavab olaraq) ya da Anadolunun müxtəlif rayonlarına yerləşdirmək barədə yazılı müraciət göndərdi. Amma hükmət bu təkliflərə cavab verməyə tələsmədi". Doğrudur, Osmanlı hakimiyyəti hətta bu cür ciddi xəbərdarlıqlara, həyəcanlı xəbərlərə cavab verməyə tələsmir. Bu o demək deyildi ki, Osmanlı hakimiyyəti vəziyyəti görə bilmir, də-

II. Qarabağ: yaşayan tarixin təzadları

3. Publisist sözü və həqiqətin özü

Professor Qulu Məhərrəmi... nadir şəxsiyyətlərdəndir: əsl-nəsl, kökü olan və bu zamanda öz zəhməti, hüsnəri hesabına kamilləşmiş, yüksək mənəvi-intellektual səviyyəyə yüksəlmiş insan! Neçə illərdir Qulu müəllimin ekranında fəaliyyətini icra edirəm, qəlb yangısı ilə yazdığı publisist məqalələrini oxuyuram, cəmiyyətdəki ölüclü-biçili, əsil vətəndaş davranışını görürəm. Onun ağıllı, marifətli, niçəm-intizamlı, əməlisaleh, ictimai hədəslərə həssas olması hər şeydə özünü göstərir. Belə adamlar ən dolayış dövrlərdə də, ən qəliz əhatədə də öz səmimiyyətləri və prinsip adamı olmaları ilə özlərinə hörmət hissi oyadır, ürəkləri fəth edirlər.

Əbülhəsən ABBASOV, filosof, professor

hüquqi izahı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Həmin izahı görə, genosid cinayəti hər hansı bir milli, etnik və ya dini qrupu xüsusi məqsədlə planlı şəkildə tamamilə və ya qismən məhv etmək niyyəti ilə törədilən əməldir. Tarix boyu Türkiyədə xüsusi imtiyazları olmuş, həmişə cəmiyyətdə yaxşı mövqelər tutmuş erməniləri, doğrudunmı, Osmanlı imperiyası bir millət kimi məhv etmək niyyəti güdüb? Tarix bu suala hədəslərinin Türkiyə üçün kədərli xronikası ilə cavab verir". Əgər ermənilər Türkiyədə genosidə məruz qalmışdılar, onda bu gün Türkiyə parlamentində də yer alan, az qala 500 minlik erməni toptumu Türkiyədə necə yaşayır?

Bu yazı ilə Qulu Məhərrəmi tarixçiliyimizin ardıcıl yazmalı olduğu tarixi xronika ilə nəsilələri məlumatlandırmalı olduğu tarixi hadisələri sözün həqiqi mənasında tarixi məsuliyyəti, tarixi dəqiqliyi ilə yazıya gətirir: "1914-cü il noyabrın əvvəllərində Rusiya Osmanlı imperiyasına müharibə elan etdi və türklər I Dünya müharibəsinə girdi. Dekabr ayında türk ordusu Qars istiqamətində ağır məğlubiyyətlə uğrayaraq Van tərəfə çəkildilər. "Daşnakşüyan" partiyasının çiçəyi cirtladi. Rusların İran, sərhədi ilə Şərqi Anadoluya

na qoşulduğunu, yarısının isə türk ordusuna arxadan hücumu hazırladığını həyəcanla xəbər verirdi. Van qubernatoru isə vəziyyətə nəzarət edə bilmədiyindən şikayətlənərək bölgədə 4 min üsyançının cəmləşdiyini bildirdi". Mətni oxuduqca hədəslərin məntiqi ardıcılığı və dəqiqliyi oxucunu öz cazibəsində saxlayır. Belə yazıları əslində təhlil etməkdən, şərh verməkdənsə olduğu kimi müxtəlif dillərə tərcümə edib Amerikanı, Avropanın müxtəlif ölkələrindəki diplomatik korpuslarına göndərmək daha vacibdir. Qoy hər kəs hədəsinin necə, haradan və hansı səbəbdən başladığını, hadisələrin miqyasının hansı xəritəni əhatə etdiyini öz gözləri ilə görsün. Hərçənd ki, müasir dünyanın ikili standartları gözü açıq olanı belə həqiqəti olduğu kimi görməyə imkan vermir.

Mətni izlədikcə özünü dövrün içərisində görürsən. Oxucunu az qala 100 il bundan əvvəlki zamana apararaq, həmin hadisələrin içərisinə daxil etmək müəllifdən nə qədər yüksək hazırlıq, intellekt tələb edir, bir o qədər də böyük zəhmət tələb edir. Ayrı-ayrı faktların sırası göz önündən hadisələrin hərəkət istiqaməti kimi keçir və istə-istəməz bütün bunların nə qədər böyük arəş-

yərləndirmə imkanında deyil. Yox, son ana qədər hakimiyyəti ermənilərə münasibətdə təminatçı qorumaq istəyirdi. Ola bilsin ki, ermənilərin də arasından həqiqətə sadıq olan kimsənin çıxıb vəziyyəti dəyişəcəyini düşünürdü, ancaq bunlar baş vermir. Onun tədqiqatları göstərir ki, hadisələr get-gedə daha kəskin şəkildə alir, hətta idarəetmədən çıxır. Ermənilər Türkiyənin içərisindən torpaq kəsib özlərinə dövlət qurmaq xülyasına düşüblər və əlbəttə, bütün bunları rusların köməkliyi ilə icra edirdilər. Mətnin dəhşətli xronikası davam edir: "Bölgədə hərbi vəziyyət isə daha da gərginləşirdi. Səralarında çoxlu sayda erməni könüllüləri olan Rusiyanın Qafqaz ordusu mayın 11-də Van istiqamətində hücumu başladı. Mayın 14-də Vana çatan rus-erməni birləşmələri növbəti iki gündə müsəlman əhalinin kütləvi qırğını təşkil etdilər... Vanda rusların himayəsi altında erməni dövləti quruldu. Mayın 18-də Rus çarı II Nikolay "sədaqət nümayiş etdirdiklərinə" görə Van ermənilərinə minnətdarlığını bildirdi və daşnakların nümayəndəsi Aram Manukyanı qubernator təyin etdi.

(Davamı 8-ci səhifədə)

(Əvvəli 7-ci səhifədə)

Beləliklə, həlli olur ki, türklər iki cəbhədə Antanta ordusuna qarşı ağır döyüşlərdə ikin Şərqi Anadolu-da yaşayan erməni azlığı üsyan qaldıraraq torpaqları boşaltmaq üçün müsəlmanları qırır, yurdlarından qovur, rusların himayəsi altında özlərinə dövlət qururdular. Hətta bu kritik vəziyyətdə də Osmanlı imperiyasının bir etnik toplum kimi erməniləri məhv etmək siyasətinə əl atdığı görünür, yeganə çarə kimi hökumət bu şərəitdə, nəhayət, erməni əhalinin köçürülməsinə qərar verir". Anadolu-da, Vanda, Muşda, Türkiyənin digər ərazilərində - Zeytunda, Maraşda, Bitlisdə... dağıdıcılıq baş alıb gedirdi. Axır ki, hökumət erməni əhalisinin köçürülməsini, özü də təhlükəsiz köçürülməsini təmin etmək qərarına gəlmişdi: "Mayın 18-də mərkəzdən Ərzurumun, Van gölünün ətrafındakı vilayətlərin qubernatorlarına ermənilərin Mosul, Urfa və Zor istiqamətində kütləvi şəkildə köçürülməsinə başlamaq haqqında şiffli teleqramlar göndərilir. Teleqramlarda yerli hakimiyyət orqanlarına "köçürülənləri və onların əməkini qorumaq, yolboyu əzaqla və istirahət imkanı ilə təmin etmək" tapşırıldı. Fəqət gerçəklik tamamilə fərqli oldu. Hökumət müharibə şəraitində öz sərəncamlarının yerinə yetirilməsini təmin edə, deportasiya üçün lazımı şərait yaratma bilmədi. Köçürülənlər yolda erməni vəhşiliyinin qurbanı olmuş türklərin və kürdlərin qohumlarının, yəni qisasçılarının hücumlarına məruz qalır və öldürülürdü. Bu qisasçılığa rus qoşularının tərkibində, yaxud ayrı-ayrı üsyançı qruplar şəklində fəaliyyət göstərən erməni silahlı dəstələrinin türk əhalisi ilə qəddar davranışı rəvac verirdi". Təhlükəsiz köçürülmə... Biz Qarabağ savaşının başlanma tarixini yada sala bilərik. Ermənilər Azərbaycan

Dünən televiziya ilə xəbərləri izleyirdim. Böyük Britaniyanın işğaldan azad olunmuş ərazilərdə minaların təmizlənməsinə 500 min funt sterlinq ayırdığı haqqında xəbər diqqətimi cəlb etdi. Öz-özüm düşünürəm; əslində bu vəsait bir vaxt Türkiyədə məhkəmə nəzarətini öləndə saxlayan ingilislərin Azərbaycan cümhuriyyətiçilərinə qətl edən erməni terrorçularına himayədarlıqlarının xəcalət əvəzidir.

Əslində İngiltərə bir vaxt "erməni genosidi" anlamına rəvac verərək onları dünya üçün baş ağrısı yaradıb. Və hələ də dünya bu baş ağrısından xilas ola bilmir.

Ermənilər "genosid" in 100 illiyini 2015-ci ildə qeyd etdilər. Professor Qulu Məhərrəmlili bu prosesi tarixi hadisələrin fonunda belə yekunlaşdırır: "2015-ci ildə ermənilər "genosid" iddialarının yüz illiyini qeyd edəcək və təbii ki, bununla bağlı böyük siyasi kampaniya aparacaq, faciənin "soyqırım" kimi tanınması istiqamətində səylərini davam etdirəcəklər. Türkiyə buna hazır olmalı, hətta təşəbbüsü ələ almalı, 1915-ci il olaylarına dair beynəlxalq konfranslar keçirməli, dünya tarixçilərinə bu işə qoşmalı, Ərdəğanın bəyanatında anonsu verilən faciənin baş verdiyi tarixi-siyasi şəraiti izah etməlidir. Təbii ki, ermənilərin vaxtilə himayəsində fərvanə yaşadıqları Osmanlı dövlətinə qarşı xəyanətləri, sepehrçilik və pozuculuq fəaliyyətləri, Türkiyənin şərq əyalətlərində, İran ərazisində, o cümlədən Qafqazda və Azərbaycan torpaqlarında törətdikləri vəhşiliklər də anılmalıdır. Yəni Türkiyə hökumətinin "genosid" la bağlı konkret və davamlı siyasət olacağına, o zaman ermənilərin və bütün dünyanın tarixi reallığı qəbul etməsi reallaşacaq. Əks təqdirdə Ərdəğanın "məcburi köç" bəyanatı havadan asılı qalacaq və Ankara "genosid" müharibəsində daim məğlub durumda görünəcəkdir". İllər sürətlə keçir. Bu yazının qələmə alınmasında 7 il ötüb. Han-

3. Publisist sözü və həqiqətin özü

canlıları Qarabağdan çıxarmaq üçün, üstəlik daha 7 rayondan dərdəbərd etmək üçün hansı qansızlıqlara əl atmadılar? Amma türk toplumunun, xüsusilə tarixinin humanist ənənəsi ikinci Qarabağ savaşının sonunda da özünü göstərdi. Laçından, Kəlbəcərdən, Ağdamdan çıxmaq üçün ermənilərə kifayət qədər vaxt verildi, hətta unitazirləri da aparırdılar.

Ermənilərin "genosid" adlandırıldığı zamanın məhiyyəti bundan ibarətdir. Amma Qulu Məhərrəmlinin qeyd etdiyi kimi bu köçürmə faktının özündən də anti-türk qüvvələri Türkiyənin əleyhinə vasitə kimi istifadə etdilər və hətta aradan yüz ildən də çox keçməsinə baxmayaraq bu münasibət dəyişmir: "Köçürmə zamanı baş verən faciəvi olaylar ermənilərə və Türkiyəni parçalamağa çalışan dövlətlərə əks-təbliğət üçün yeni şans verdi. Avropada, Amerikada, Rusiyada türklərə qarşı böyük təbliğət kompaniyası başlandı. 1916-cı ildə İngiltərə XİN-in nəzarətindəki rəsmi nəşrlər idarəsində yazılmış və bütün dünyaya yayılmış "Mavi kitab" bu məsələdə böyük rol oynadı. Hadisələrin təhrif olunduğu həmin kitabda uydurma şahidlərin dili ilə türk "vəhşilikləri" təsvir olunur, ermənilər isə günahsız qurbanlar kimi göstərilirdi. Kitabın hazırlanmasında yaxından iştirak etmiş, məşhur tarixçi A.Toyunbi bir neçə il sonra "Yunanistanda və Türkiyədə Qərb məsələsi" əsərində etiraf etdi ki, "Mavi kitab" ruhlandırıcı "hərbi təbliğət" silahı kimi hazırlanmışdı. İndi yüz ildir ermənilərin "genosid" dair bütün fəaliyyətləri bu "ruhlandırıcı kitab" əsaslanır". Burada diqqətimizi "Mavi kitab" ifadəsi cəlb etdi. Demək, erməni genosidi ideyasının haradan başladığı da məlum olur. İngilislərin antitürk siyasətinin nəticəsi kimi yaranmış kabus "Mavi kitab" da özünü beləcə göstərdi.

sı dəyişikliklər baş verib? Qarabağda müharibənin zəfər nəticəsini Azərbaycanlılar Şuşa bazarı ilə qeyd edirlər. Əlbəttə, bu bayram Azərbaycanın 7 şəhərinin, minə qədər kəndinin qarabazarlığı fonunda qeyd edilir. Amma ermənilərdən 7 şəhərin bir divarının da niyə salamat qalmadığını soran yoxdu. Özü də xarici ölkələrin diplomatik korpuslarının söz sahibləri bu qarabazarlıqları təkcə xronikalardan görmürlər, özləri də canlı səfərləri ilə müşahidə edirlər. Qarabağ düyünü açılmaqdadır. Hərçənd ki bu düyünün Rusiya və İran axıracan açılmağına imkan vermirlər.

Erməni toplumunun faciəli durumu həm də onunla xarakterizə olunur ki, bədbəxtlik girdabını özləri üçün bir az da dərinləşdirirlər. Türkiyədə yaşayan yüz minlərlə erməninin baş bələnləri heç olmasa erməni xalqına müraciət edə bilər. Erməni genosidi iftirasından əl çəkməyə dəvət edə bilərlər. Yerli qarabağlı ermənilər erməni faşizminin girovluğundan xilas olmaq yolları axtara bilərlər. Bütün bunların üfüqləri hələ ki görünür.

Görünən odur ki, həqiqət uğrunda mübarizə həm Türkiyədə, həm də Azərbaycanda davam etdirilməlidir. Trampın ermənilərə qəti və aydın cavabı olmadı. Onun yeritdiyi siyasi xəttəndə Bayden trampın kimi istifadə edərək "erməni genosidi" ifadəsini işlətdi. Baxmayaraq ki, onun bu ifadəni işlətməsi ermənilərə heç nə vermər, ancaq onlara pozuculuq fəaliyyətlərini davam etdirmək üçün ilham bəxş edir.

Qulu Məhərrəmlinin "kabus" adlandırdığı "Mavi kitab" dan başlanan iftirlərə kəskin və aydın cavabı hər bir türk gənəci üçün mübarizə qaynağı olacaq.